

ÚVOD

Úvahy o posledních věcech člověka mají své neochvějné místo v každé době. Téměř každý člověk si během svého života položí alespoň otázku po konci své existence nebo celého světa, neboť jej k tomu nutí právě sám život a tento svět – pocitem jistoty, který v nás vyvolávají, a naopak mnohdy až nepříjemné nejistoty z toho, co se nám zdá být mimo ně. Konkrétních impulzů k takovým otázkám, pocitů, které při tom zažíváme, i odpovědí je celá řada. Nejčastěji a snad v té nejintenzivnější podobě přemýšlíme o posledních věcech v mezních situacích našeho osobního života. Jindy se jimi zabýváme méně emotivně, zato do větších podrobností. Můžeme se s nimi setkat v odborných studiích, ale stejně tak dokáže otázku po podstatě smrti položit svým vlastním způsobem i malé dítě, které o ní slyší poprvé a které chce podobně jako dospělý slyšet uspokojivou odpověď. Každá situace utváří naše dotazy i odpovědi trochu jinak a není to zdaleka jediný důvod, proč se všichni lidé nikdy zcela neshodnou.

Veškeré úvahy tohoto typu, od individuálních představ až po oficiální nauky, souhrnně označujeme jako eschatologii v jejím nejširším smyslu. Její jednotlivá témata se v průběhu času ve své podstatě opakují, proměňuje se spíše jejich obliba a způsob, jakým se o nich hovoří. To dělá pro současného člověka zajímavou a s určitou pomocí pochopitelnou i eschatologii dávno minulou. Latinská mediévistika, kterou se zabývám a s jejímž úhlem pohledu a možnostmi se tedy nutně propojil i můj zájem o eschatologii, disponuje vhodnými prostředky pro studium středověké etapy dějin eschatologie. Doposud jsem se zaměřovala na české reformační myšlení, proto jsem se přirozeně rozhodla přispět prostředky latinské mediévistiky k přiblížení dějin eschatologie právě v reformačním období. Uvažovala jsem samozřejmě o autorech, jejichž eschatologie není dostatečně popsána a zhodnocena. Proto musí působit na první pohled překvapivě, že zde nakonec

předkládám své poznatky o posledních věcech v díle a částečně i v životě jedné z neznámějších a nejprobádanějších postav české reformace a českých dějin vůbec – Jana Husa. Musím tedy v první řadě vysvětlit, proč po tak dlouhé tradici husovského bádání považuji za smysluplné zabývat se v těchto souvislostech zrovna jím.

Husovo dílo i život nabízejí ke studiu eschatologie řadu příležitostí, přesto se o ní v porovnání s jinými husovskými tématy téměř nemluví. Téma eschatologie působí v obrovském množství husovské literatury spíše jako něco mimořádného a často okrajového a naplno se nehovoří o tom proč.¹ V minulosti vzniklo sice k tomuto tématu v rámci různých oborů několik významných příspěvků, které se týkaly zejména jednotlivých posledních věcí nebo vybraných eschatologických otázek. Nedostalo se jim však větší pozornosti a nestaly se podnětem k rozsáhlejšímu a systematictějšímu bádání, které by mohlo odpovědět na otázky další. Není přitom zapotřebí velké kvantum studií. Bádání nad Husovou eschatologií má už velmi dlouho dobře nakročeno k tomu, aby po doplnění některých otázek a odpovědí bylo schopné posunout se ještě dál – k celkovému zhodnocení Husovy eschatologie – a aby těmito výsledky významně ovlivnilo dokonce i pohled na ostatní části Husovy nauky a na Husovu nauku jako celek. A tak bych chtěla přispět k doplnění alespoň některých prázdných míst dosavadního bádání, a to předložením této práce, která je rozšířenou disertací, obhájenou na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně v rámci oboru Latinská medievistika.

V této práci je mým hlavním cílem odpovědět na základě studia vybraných Husových děl na otázku, jaký význam pro Husa eschatologie a jednotlivé poslední věci měly a jakou roli díky tomu v jeho dílech zastávaly. Aby však bylo možné začít se položenou otázkou vůbec zabývat, je třeba nejprve objasnit minimálně tři jiné: co vůbec mezi poslední věci řadil sám Hus, co lze za Husovu eschatologii považovat z dnešního hlediska a co Hus v daných dílech o jednotlivých posledních věcech říká. K závěrům o tom, jak a proč zrovna daným způsobem Hus s výroky o posledních věcech zacházel, tedy i v této studii docházím postupně. Využívám při tom v různé míře všechny tři úhly pohledu, které se mi nabízejí v rámci mého oboru – latinské medievistiky, a své závěry opírám o obsahový, jazykovědný a literárněhistorický rozbor² Husových výpovědí.

Na tomto místě bych chtěla kromě hlavních bodů práce zdůraznit ještě jeden úkol, který jsem si předsevzala. V rámci hledání role eschatologie v Husově díle se pokouším objasnit tři specifické problémy: Husovu představu o vztahu času, prostoru a člověka či celé lidské společnosti v eschatologickém kontextu; význam

1 Ačkoli se např. Vlastimil Kybal věnuje Husovu učení o posledních věcech ve zvoleném úhlu pohledu důkladně, činí tak pouze v závěru třísvazkové monografie o Husově učení a v porovnání s ostatními tématy monografie v obecnější rovině. (KYBAL, V. *M. Jan Hus: život a učení, díl 2, část I–III*. Praha 1923–1931.)

2 NECHUTOVÁ, J. *Středověká latina*. Praha 2002, s. 11.

eschatologické problematiky pro autorovy názory na reformu lidských mravů; a také to, jak se Husův přístup slučuje s důslednou ideou, podle které je jedinou skutečnou reformou druhý příchod Krista.³ Na tyto otázky upozorňuji zvláště už v úvodu, neboť je považuji nejen za významné pro pochopení Husovy eschatologie, ale za velmi nápomocné pro porozumění celému Husovu dílu a jeho myšlení.

Pro studium jsem si záměrně zvolila z hlediska žánru dva druhy pramenů: Husova kázání⁴ – *Confirmate corda vestra* (1404), *Diligens dominum Deum* (1405), *State succincti* (1407), *Spiritus nolite extinguere* (1410), *Dixit Martha ad Iesum* (1411), a Husovu korespondenci (1402–1415).⁵ Vybraná kázání nebyla dosud z hlediska eschatologie podrobně a některá dokonce vůbec prostudována. Korespondence je naopak poměrně oblíbeným pramenem pro tento typ studia, stále však nabízí nevyužité možnosti. Samotná kázání stejně jako samotné listy nabízejí po obsahové i formální stránce dostatečné množství různých Husových výroků o posledních věcech, navíc výroků vznikajících v odlišné době a za odlišných okolností, a z těchto hledisek tedy představují kvalitní materiál pro pohled, který jsem si zvolila. Jejich srovnáním se však kromě ještě lepší možnosti zohlednit vliv zmíněných aspektů otevírá šance sledovat působení žánru na tyto Husovy výpovědi. V kázáních se setkáváme zejména s kolektivní eschatologií a s tím, jak se jednotlivé výroky utvářejí ve vztahu k posluchačům, k jednotlivým Husovým záměrům i k Husovu celoživotnímu poslání – kazatelství. Korespondence potom nabízí eschatologii Husem prožívanou, tedy v jistém smyslu individuální, vznikající v mezních okamžicích Husova života, především v očekávání vlastní smrti. V případě takového díla lze očekávat, že zahrnuje myšlenky o posledních věcech, které autor považoval za ty nejdůležitější. Zohlednění vlivu žánru a dalších zmíněných okolností na Husovy výroky tak vidím jako cestu, jak se zase o něco více přiblížit tomu podstatnému v Husových názorech na poslední věci.

Kromě uvedených hlavních pramenů přihlížím podle konkrétních potřeb rozboru kázání a korespondence i k dalším Husovým dílům různých funkcí – například k *Super Quattuor sententiarum*⁶ jakožto nejsystematičtějšimu a oficiálnímu Husovu výkladu o teologických (a také eschatologických) otázkách nebo k žalárním spisům (*De cognitione et dilectione Dei*, *De peccato mortali*, *De poenitentia pro Iacobo*, *De mandatis Domini*, *De matrimonio ad Robertum*, *De tribus hostibus hominis et septem*

3 Na otázku spjatosti formy Husova reformního programu a očekávání zásadní reformy upozornil HOLEČEK, F. J. „Ministri dei possunt in dampnationem perpetuam papam male viventem detrudere...“ (Hus a problém Antikrista). In *Husitský tábor. Sborník husitského muzea – supplementum 1*. Red. M. Drda, F. J. Holeček, Z. Vybíral. Tábor 2001, s. 227.

4 Kázání *Diligens* a *State* jsou dostupná v Op. II. Ed. Flacius Illyricus. Norimbergae: 1558, fol. 27v – 36v (viz seznam zkratk na konci knihy). Kázání *Confirmate*, *Spiritus* a *Dixit Martha* rovněž v Op. II, fol. 40r – 44v; 48v – 53v, ovšem především nověji v *Positiones – recommendationes – sermones. Universitní promluvy*. Ed. A. Schmidtová. Praha 1958, s. 119–178.

5 *Jana Husi Korespondence a dokumenty*. Ed. V. Novotný. Praha 1920.

6 *Spisy M. Jana Husi, č. 4–6. Super IV Sententiarum*. Ed. V. Flajšhans. Praha: 1904–1906.

peccatis mortalibus, De sacramento corporis et sanguinis Domini)⁷ jakožto zástupcům dalšího žánru z konce Husovy tvorby a života. V úvahu беру také díla jiných autorů. Ovšem již v úvodu bych chtěla otevřeně říci, že ačkoli se mně tímto naskytla možnost sledovat závislost eschatologické problematiky ještě na různých dalších funkcích Husových děl, zaznamenávat rozdíl mezi jednotlivými typy kázání a nemezovat se jen na zachycení základního vztahu kázání k listům, využila jsem ji jen v omezené míře. Hodně přihlížím např. k vlivu systematického přístupu ke zpracování eschatologické problematiky. Vzhledem k osnově, kterou jsem si stanovila, a vzhledem k už tak velkému rozsahu práce a velkému počtu rovin, které v Husově díle sleduji, však ponechávám např. vliv rozdílů mezi univerzitními nebo synodálními kázáními a kázáními k lidu na Husovu eschatologii (a společně s ní samozřejmě na moralistiku) bez pozornosti, která by jim příslušela. Např. poslední jmenované téma si totiž zaslouží výklad v samostatné práci, neboť předpokládá podrobné studium mnoha dalších Husových kázání, zejména kázání k lidu.

Užitek komparace dvou typů děl, z nichž v rámci jednoho typu nebyla vybraná díla doposud z eschatologického hlediska blíže prozkoumána a druhý typ (ačkoli často rozebíraný) jako jediný umožňuje vytvořit si představu o váze a dopadu právě Husových kazatelských výroků, asi není nutné v úvodu dále přibližovat. Je však třeba říci, proč jsem nevyužila ještě jiných Husových děl nebo proč jsem nepostavila vedle listů dílo jiného druhu, než je kázání. Považuji kázání za Husův nejtypičtější a nejvýraznější projev, za něco, co svým způsobem zanechává stopy i v jeho dílech jiných funkcí, a považuji je v neposlední řadě za pole, na němž se chtěl a uměl nejvíce realizovat. Komparace tohoto Husova veřejného a celoživotního programu s něčím, co Hus v plánu neměl, ale co bylo nakonec tak fatální, je z hlediska eschatologické problematiky natolik obsažná, výrazná a vypovídající, že může odhalit hlavní specifika Husovy eschatologie.

Zbývá ještě objasnit, jak předkládaná studie vypadá z hlediska struktury. Práci lze podle zaměření rozdělit do tří velkých částí. V té první podrobně popisují nezbytná východiska svého studia a interpretace eschatologie v Husově díle: zamýšlím se nad možnostmi studia Husovy eschatologie, představuji dosavadní studium problematiky, metodologii předkládané práce, citační zásady a poukazuji na významné okolnosti, které Husovu eschatologii formovaly. Je to příprava k tomu, abych mohla ve druhé části práce podrobně rozebírat a interpretovat eschatologická témata v jednotlivých vybraných dílech a případně v dílech souvisejících s obsahem či okolnostmi vzniku. Neobvyklá podrobnost a délka těchto úvodních pasáží, zvláště potom představení okolností, jsou proto na místě a jsou

7 Op. I, fol. 29v – 42r. Moderní kritická edice Husových žálářních traktátků se připravuje na Filozofické fakultě MU v Brně pod vedením prof. Jany Nechutové v rámci projektu GA ČR 13-21620S (*Magistri Iohannis Hus Opera omnia. Ediční projekt v rámci přípravy Husova výročí v roce 2015*). Vyjde v nakladatelství Brepols.

dány také tím, že mají sloužit současně jako jeden z přesahů této práce za rámec vybraných Husových děl k celku Husovy eschatologie, jako jakási snad univerzální prolegomena ke studiu Husovy eschatologie. Ta totiž v jednom přehledném celku doposud nebyla k dispozici a některé informace se v kontextu sledování Husovy eschatologie neobjevily vůbec.

Jelikož se Hus ve vybraných kázáních a listech nezabýval eschatologií systematicky a nemohla jsem z nich převzít žádné jednotné a jednoduché členění, druhou část práce, tj. výklad jednotlivých děl, člením podle eschatologických témat, abych tak zajistila větší přehlednost. Už zde podrobně srovnávám výsledky rozborů vybraných Husových děl, a to s jinými Husovými díly i s díly jiných autorů, opět ve snaze získat představu o celku Husovy tvorby a jejím místě v dobovém myšlení. Existují i jiné možné varianty strukturování této druhé části práce. Domnívám se však, že s charakterem této práce je v souladu, pokud prezentuji nejen výsledky studia, ale i jeho postup, jak skutečně probíhal, a dokládám to podrobnými rozborů jednotlivých děl. Vše dokládám i ukázkami z pramenů – v případě kázání uvádím všechna místa, která se k dané problematice vztahují, v případě listů odkazují kvůli velkému množství na ta nejvýraznější.

Ve třetí části srovnávám výsledky rozborů jednotlivých kázání a listů i dalších souvisejících děl, vyvozuji obecnější závěry a především odpovídám na otázky, které jsem položila v úvodu.

